

OVERDENKING PSALM 23 - 30 juli 2023 – Hooglandse Kerk te Leiden

U hebt de bekende en vertrouwde woorden gehoord van Psalm 23. Zo bekend, dat sommigen er moeite mee hebben. En anderen vinden misschien, dat er niet iets nieuws meer over te zeggen is. Bekende en vertrouwde woorden, dat zeker. Maar hoe goed begrijpen we, begrijp ik, het beeld van de herder? Opgegroeid in Nederland, zie ik voor me tamelijk stevig gebouwde dieren, in volle vacht, sloom in een groot groen weiland staan, langs stille sloten met water.

Psalm 23 is een psalm die voor velen van u sterke gevoelens kan oproepen. Veel mensen vragen, zoals mijn tante van 90 jaar, die haar einde voelt naderen, dat over Psalm 23 wordt gesproken bij de afscheidsdienst. Mijn vader wilde dat de psalm voorgelezen werd in bijzijn van de familie, in het besef dat zijn aardse leven bijna voorbij was. Een Duitse dominee vertrouwde mij toe, dat hij bij de catechisatie drie elementen uit het hoofd liet leren: Het onze vader, de apostolische geloofsbelijdenis, en psalm 23. Daarmee kun je een heel leven toe.

Vandaag wil ik moedig met u spreken over deze psalm, omdat ik voor ongeveer 10 jaren kennis gemaakt heb met een Amerikaanse theoloog, Kenneth Bailey. Deze man woonde en werkte als uitgezonden medewerker en docent van de Presbyteriaanse Kerk in de Verenigde Staten tientallen jaren in het Midden-Oosten. Daar gaf hij les, o.a. in Cairo, Bethlehem, Beirut, en leefde en woonde hij onder de Christenen in het Midden-Oosten.

Bailey was niet alleen een heel precies luisteraar naar de tekst van de bijbel. Door om zich heen te kijken, begon hij steeds meer en beter te begrijpen, dat onze Westerse manier van kijken naar de bijbel aanvulling nodig heeft. En hij nam zijn omgeving serieus, en begon ontdekkingen te doen. Door die kennis van zijn omgeving, van de mensen in de dorpen, de Bedoeïenen met hun eigen cultuur en gewoonten, door de gesprekken ook met zijn studenten, gingen teksten anders voor hem leven. Want:

Jezus sprak in gelijkenissen, metaforen, en verhalen. Hij sprak beelden, voor een publiek dat voor een groot deel niet kon lezen of schrijven. Die wel verhalen kenden, namelijk die uit wat wij christenen het Oude Testament noemen. Die dan wel niet lezen en schrijven konden, maar veel praktische ervaring hadden in hun beroepen en leefwereld. Het nieuwe testament vertelt ons steeds weer wat voor grote indruk zijn spreken op de mensen had. Zij hadden het gevoel dat het over hun leven ging. Zoals mijn vader en tante vonden, dat Psalm 23 met hun leven te maken had en heeft, en gehoord mag worden aan het einde van hun leven.

Psalm 23 vertelt van God als een goede herder. Dat beeld neemt Jezus op in de tekst van Lukas. En in Lukas komt dat prachtige beeld naar voren, dat wij onmiddellijk in verbinding brengen met “de goede herder”. Een schaap, gevonden, gedragen op de schouders, en teruggebracht naar de veiligheid van de kudde. Een ijzersterk beeld (vgl. de Spaanse redder van schapen!)

(Toon structuur van de tekst):

Psalm 23 is een prachtige compositie, waarbij de inhoud in parallellen opgebouwd is. Het eerste vers moet je met het laatste vers verbinden, het tweede met het voorlaatste, het derde enz. En in het midden staat dan de zin, die het centrum, het doel, de betekenis van dit alles vormt.

Maar nu eerst een paar pareltjes van de kennis van dominee Bailey over Psalm 23.

Vers 1: het ontbreekt mij aan niets: Hij laat mij rusten **in groene weiden**. “Hij doet mij nederliggen”, zegt de NGB-vertaling. Bailey leerde van schaapherders, dat je schapen niet kunt dwingen om te liggen. Dat doen ze alleen, als ze genoeg gegeten en gedronken hebben, en uit zichzelf. Dus een goede herder brengt schapen naar een plaats waar goed gras is. Groen gras. En dat is er in de omgeving van Bethlehem alleen in de regentijd, van november tot in februari. Buiten die maanden, moet er gezocht worden, bergop. In hogere gebieden zijn dan beken, waar water stroomt, en waar de schapen eten kunnen. Maar – leerde hij – schapen houden helemaal niet van bergbeken. Dat maakt lawaai en is eng. Schapen durven dan niet te drinken. En hij hoorde van een Armeense collega-dominee, dat daarvoor een oplossing was: de herder graaft een geul, zoals een kind op het strand, en leidt water opzij, om een plas te vormen, die stilstaat. Voor die stille wateren moet dus gewerkt worden, door de herder.

Hij brengt mij langs veilige paden. Hoe leidt een herder de schapen? Bailey hoorde dat dit kon met een fluit, waarop dan een herder telkens dezelfde melodie speelt, die de schapen dan herkennen. Maar ook komt veel voor, dat de herder een korte melodie zingt en herhaalt. Een toespeling hierop vind je in het Johannes-Evangelie, als Jezus zegt: Ik ken mijn schapen, en mijn schapen kennen mij. Bailey vertelt een prachtige anekdote uit de tijd van het Engelse mandaat, de jaren '30 van de vorige eeuw. Er was onrust onder bevolking, en sommige opstandelingen hadden een aanslag gepleegd. De Engelsen namen daarop van het dorp, waar die vandaan kwamen, alle schapen in beslag, ook die van een weesjongen, die 6 schapen, en verder niets, had. Toen na enkele maanden de maatregel opgeheven werd, meldde de jonge schaapherder zich bij de politie, die de vele honderden schapen bewaakte, en zei: “Ik kom mijn schapen halen”. Waarop de officier zei: Hoe denk je dat te doen: kijk maar eens hier achter de omheining? De jongen zong vervolgens een korte strofe, en uit de honderden schapen kwamen de zes die van hem waren naar voren. “De schapen kennen mijn stem”. Een herder in Palestina, leerde Bailey, loopt voorop, en de schapen volgen, in vertrouwen.

Er zijn gevaren voor schapen. “ook al ga ik door een donker dal”. Hier wisselt de persoon. Maar Bailey nodigt uit bij het beeld te blijven: Kennen we zo'n dal van donkere schaduwen? “The valley of the shadow of death”, vertalen de meeste Engelse bijbels.

- Ja, die zijn er. Wie van u is in Petra in Jordanie geweest? Herinnert u zich nog, hoe u aankwam bij die prachtige stad in de woestijn? En zo zijn er meer van die smalle doorgangen, waar rovers op de loer kunnen liggen, maar waar je ook overvallen kunt worden door een regenbui, die plotseling een schuimende beek door de smalle doorgang jaagt. In 1957 kwamen daarbij in Petra meer dan 50 Fransen om het leven.
- Ook in de oase Ein Gedi, waar David zelf bandiet was, verbannen door Saul, kent zulke doorgangen die heel eng aanvoelen.

Niemand van ons ontkomt aan het dal van de schaduwen des doods, in welke vorm dan ook.

Maar in het beeld van de Psalm 23, het hoogtepunt staat in het midden. “Ik vrees geen gevaar, want U bent bij mij”.

God is de aanwezige, juist in de nood.

Schape zijn weerloos, maar ze zien de stok en de staf in de handen van de herder. De stok, die eerder een knots is, en als wapen bedoeld is tegen grote dieren. En de staf, die bedoeld is om te sturen, of met de gebogen vorm aan het eind (als bij zwemles), een schaap een zetje te geven of omhoog te tillen uit een greppel.

“uw stok en uw staf vertroosten mij, geven mij moed”.

En dan komt alles in omgekeerde volgorde terug: Er is veiligheid (een tafel in het zicht van de vijanden), er is overvloed van drinken en eten (en olie). Het leven is rijk, heel rijk: “Geluk en genade volgen mij alle dagen van mijn leven”.

En “De Heer is mijn Herder” komt terug in het laatste vers als: “Ik blijf voor altijd in het suis van de Heer”.

Hier is het beeld verschoven van dier naar mens, maar met dezelfde bedoeling. God is de goede herder. God bekommert zich om mensen, leidt liefdevol, verschaft wat nodig is. God dwingt niet en beschermt.

Een prachtig beeld.

In Lukas 15 staat het verloren schaap niet op zichzelf, maar in een rijtje: een verloren penning, een verloren schaap, en een verloren zoon. Ook daar gaat het van ding naar dier naar mens, en eindigt het met een maaltijd. En alles in die Lukasverhalen gaan om hetzelfde: Dat God het verlorene zoekt.

Ja, in Lukas 15 gaat het om een verloren schaap. En hier heeft Bailey ons nog iets heel belangrijks te zeggen.

In vers 2 Psalm 23 staat in de Nieuwe BV21: “Hij geeft mij nieuwe kracht”. In de NBG: “Hij verkwikt mijn ziel.” Zo mooi als de uitspraak is, Bailey nodigt ons uit om in het beeld van het schaap te blijven, en de tekst niet figuurlijk, maar letterlijk te nemen.

In het Hebreeuws staat er: nafsi yashow-vev. Het is een vorm van het werkwoord “shuv”, terugkeren. Voor de liefhebbers van Hebreeuws: het is een po’el, die alleen hier voorkomt. Letterlijk betekent het “doen terugkeren”. En Bailey heeft naar Arabische, armeense, en Syriac-vertalingen gekeken, en geconstateerd, dat die allemaal concreet blijven. En dan wordt het ook begrijpelijker: Dan is vers twee: “Hij brengt mij terug. Hij leidt mij langs veilige paden”.

Blijkbaar is het schaap de weg kwijtgeraakt. Zoals koning David dit ook was gebeurd, een paar maal in zijn leven. En in de bergen van Judea zijn slingerpaden genoeg. Sommige daarvan lopen dood. Anderen eindigen op een afgrond.

En kijk, plotseling zitten in de gelijkenis van Jezus, die juist dit beeld oproept. Het schaap is de weg kwijtgeraakt, en moet gevonden worden. En dat moet snel, want een schaap dat de weg naar de kudde kwijt is, raakt in paniek, verschuilt zich achter een struik of een rots, en blaas.

Die ervaring, om ook eens de weg kwijt te zijn in het leven, delen we waarschijnlijk allemaal. Soms zit het leven behoorlijk tegen, soms lijken we niet opgewassen tegen tegenslag of tegenwerking. De goede herder brengt het verloren schaap terug.

De goede herder doet dit, "tot eer van zijn naam". Dit is wat een herder een goede herder maakt. Veiligheid, voedsel, redding. Dit is wat als voorbeeld mag gelden. En later zullen de profeten Jeremia en Ezechiël furieus spreken over "Herders, die GEEN goede herders zijn". Herders, die zichzelf weiden, en niet voor de schapen zorgen.

Maar in deze beide teksten, Psalm 23 en Lukas 15, staat het grondmotief van de "Goede Herder", die tot onze verbeelding spreekt.

Het beeld van die goede herder was een van de drie grote symbolen van de vroege Christenen:

De Vis (waarvan de beginletters de zin vormen: Iesus Christos Huius Theou Soter"

De Wijnstok en de ranken, waarover mijn vrouw in mei hier op deze plaats gepreikt heeft, en de Goede Herder.

De Goede Herder leidt – en dwingt niet.

De goede Herder brengt naar weide en water.

De goede Herder doet terugkeren van dwaalwegen, en

Leidt op goede/veilige wegen.

De goede Herder geeft veiligheid

Tegenover vijanden.

Ook al gaat het soms door het dal van duisternis.

"Ik vrees geen gevaar, want U bent bij mij".

Het centrum van de Psalm.

Niets anders dan het evangelie: Wees niet bang!

U bent niet alleen.

En ik ben overtuigd, dat deze boodschap, in het midden van de Psalm, ook de kern van het gevoel beschrijft, wanneer iemand Psalm 23 aan het eind van het leven horen wil. Een rijkdom van een heel leven is hier. Overvloed en dankbaarheid, vijanden en gevaar. Wegen en dwaalwegen. Een diep vertrouwen In een Herder, die het goed meent.

De Duitse dominee had gelijk. Psalm 23 is bagage voor het hele leven.